

Hoe 'waar' is 'waarheid'?

De vier waarheden van Albie Sachs

Francis Gastmans

LEMNISCAAT ACADEMIE

<http://lemniscaatacademie.com>

Hoe 'waar' is 'waarheid'?

Wat zijn de vier waarheden?

Inhoud

1. Het begrip 'waarheid'
2. Zorgvuldig taalgebruik
3. De Waarheidscommissie
4. De vier waarheden van Albie Sachs
5. Albie Sachs

1. Het begrip 'waarheid'

Wanneer we in de communicatie het woord 'waarheid' gebruiken gaan we er van uit dat de anderen begrijpen wat we bedoelen en het eens zijn met onze definitie. Zoals we allemaal wel beter weten verlopen de zaken niet op deze manier. Met het woordenboek komen we ook niet ver. Van Dale: 'waarheid' = de overeenstemming tussen een denkbeeld, een verhaal of een bericht en de zaak zoals zij is. Zelfs indien we het roerend eens zijn over deze taalkundige definitie van het begrip 'waarheid' dan nog blijkt de inhoud die we dagelijks geven aan het begrip 'waarheid' verschillend te zijn. "Dat heeft toch te maken met de definitie van het woord waarheid", hoor ik je al zeggen. Wel, de wijze van definiëren van een woord (in dit geval 'waarheid') is onderdeel van het hanteren van een bepaald denkpatroon.

Ieder van de drie basis denkpatronen heeft een eigen manier van definiëren van het begrip 'waarheid'. Afhankelijk van het denkpatroon zijn er verschillende houdingen tegenover het begrip 'waarheid' en de invulling er van mogelijk.

Voor alle vormen van **lijinig denken** (rechtlijinig denken (lineair), dialectisch denken, circulair denken, spiraaldenken, evolutionair denken, sacraal denken) bestaat 'waarheid' als een extern gegeven, net zoals de waarneembare fenomenen externe 'dingen' zijn. Alle vormen van lijnig denken gaan uit van een verband tussen oorzaak en gevolg. Voor deze denkhouding is er slechts één juiste waarheid. En zoals reeds sinds Aristoteles wordt gesteld: het tegenovergestelde van wat waar is, is onwaar. Lijnig denken is het meest gewone en gebruikelijke denkpatroon, zowat overal ter wereld. Niet vreemd dus dat we deze houding tegenover 'waarheid' overal terugvinden.

Een variant van het lijnig denken is het **sacraal denken**. Wie zo denkt gaat nog een stap verder: naast de waarheid bestaat er dé Waarheid. Die Waarheid staat boven het menselijke ervaren en denken en wordt ons geschonken, geïnspireerd, geopenbaard, door een hogere macht. Wie sacraal denkt heeft de neiging sterk te ijveren voor de erkenning van zijn Waarheid als de Universele Waarheid. Diegenen die heel ver gaan op dat pad zullen letterlijk strijd voeren voor datgene wat zij zien als dé Waarheid.

Voor wie het **systemisch denken** hanteert (met als varianten holistisch denken en contextueel denken) zijn meerdere 'juiste antwoorden' mogelijk en kunnen meerdere 'waarheden' tegelijkertijd waar zijn, doch ze mogen niet tegengesteld zijn.

Voor het **lemniscatisch denken** (bv. bij Zhuang Zi, Chinees denker 4e eeuw BCE en Nāgārjuna, Indisch filosoof 2e eeuw) bestaat 'waarheid' enkel in de mate dat een aantal mensen overeenkomen om iets als 'waarheid' aan te duiden. Waarheid is geen gegeven, het is louter een menselijke constructie, een conventie. Meer niet.

Voor het lineair denken is het erg belangrijk om te ijveren voor de waarheid. Voor het lemniscatisch denken heeft het weinig zin om te discussiëren over wat 'waarheid' is. Het loont veeleer de moeite om te dialogeren en te zoeken hoe je elkaar kan vinden over de grenzen van de (taalkundige, menselijke) begrippen.

2. Zorgvuldig taalgebruik

Wanneer we zorgvuldig omgaan met onze waarnemingen en met onze taal (talen) moeten we vaststellen dat begrippen als 'mening', 'informatie', 'kennis' en 'waarheid' samengestelde begrippen zijn, d.w.z. ze bevatten een reeks diverse aspecten.

Bij iedere uitspraak dien je aandachtig na te gaan wat die bevat: feiten? (uit de eerste, tweede of x-e hand), waarnemingen?, gevoelens?, emotionele reacties?, geruchten?, veronderstellingen?, reflecties?, oordelen?, interpretaties?, wensen?, strevingen?, een denkkader?, een visie op 'mens zijn' en op sociale interacties?, enz.

Daarbij is het nuttig om een onderscheid te maken tussen

1) feiten/harde gegevens, 2) belevingen/persoonlijke 'feiten', 3) interpretaties/verklaringen en 4) zin geven/waarderen.

- **harde gegevens / harde feiten** = *dit is er gebeurd, dit kan ik vaststellen en jij samen met mij, hierover kunnen we het eens worden.* Harde feiten kunnen we meten, objectiveren en verifiëren, tot evidence based facts maken, harde feiten worden steeds vastgesteld na het waarnemen; harde gegevens zijn die gegevens die iedereen kan verifiëren (met de gepaste meetinstrumenten),
- **belevingen / persoonlijke feiten** = *zo beleef ik wat er is gebeurd, dit is mijn persoonlijke beleving, zo voel ik het aan, zo heb ik het ervaren, voor mij persoonlijk is dit een feit.* Belevingen zijn zeer persoonlijk en daardoor moeilijk of niet meetbaar, het beleven gebeurt steeds in het hier en nu (achteraf heb je het 'over' een beleving). Persoonlijke 'feiten' steunen op persoonlijke ervaringen en worden door de betrokkene als volwaardig feit ervaren, men kan het er mee eens zijn of niet maar persoonlijke 'feiten' zijn moeilijk te verifiëren,
- **interpretaties / verklaringen** = *zo plaats ik de harde en de zachte feiten in een ruimer kader, zo verklaar ik dit, zo begrijp ik wat er is gebeurd.* Interpretaties of verklaringen steunen op paradigma's, uitgangspunten, denkkaders en theorieën die we met anderen delen en die onze zoektocht naar de 'waarheid' steunen,
- **zingeving / waardering** = *zo geef ik er zin aan, dit is voor mij de betekenis van wat er gebeurt, dit is mijn (waarde)oordeel over dit gebeuren.* Zingeving steunt op overtuigingen die ons het gevoel geven dat iets zinvol is of niet, zingeving maakt dat we het 'onbegrijpelijke' kunnen plaatsen (als het moet tegen een wetenschappelijke verklaring in), het helpt om ons deel te voelen van een gemeenschap. Een waardeoordeel kan negatief of positief zijn, het doet een uitspraak 'over' bepaalde feiten, gegevens en 'over' interpretaties en verklaringen.

Deze vier aspecten beïnvloeden elkaar en zijn weliswaar interafhankelijk doch ze kunnen duidelijk worden onderscheiden. Over harde feiten kan je discussiëren, over belevingen niet. Bij de zoektocht naar feiten en gegevens kan je je hard opstellen, tegenover iemands beleving is dat niet de gepaste houding. De contouren van de interpretatiekaders kunnen we aftasten en rationeel in vraag stellen, die van zingeving zijn niet rationeel en zijn meestal te nemen of te laten. Discussiëren over de grond van een verklaring is noodzakelijk, over iemands zingeving is dat niet vruchtbaar.

3. De Waarheidscommissie

De Waarheidscommissie in Zuid Afrika (Truth and Reconciliation Commission - TRC), onder voorzitterschap van aartsbisschop Desmond Tutu, had als opdracht helderheid te brengen over de waarheid inzake de schendingen van de mensenrechten in de periode 1960-1994. Ze moest drie kwesties kunnen verbinden: waarheid, verzoening en amnestie. Om de volle waarheid aan het licht te krijgen, bood de commissie aan iedereen die het volledige en gedetailleerde verhaal zou doen van zijn of haar misdaden amnestie aan.¹

Het begrip "waarheid" bleek voor de commissieleden al snel een complexe zaak te zijn. Uiteindelijk definieerden ze vier waarheden:

- ✓ de feitelijke of gerechtelijke waarheid (factual or forensic truth)
- ✓ de persoonlijke of verhalende waarheid (personal or narrative truth)
- ✓ de maatschappelijke of "dialogoog" waarheid (social or "dialogue" truth)
- ✓ de helende of herstellende waarheid (healing or restorative truth)

De **feitelijke waarheid**, zoals de commissie het formuleerde, is datgene waar positivistische geschiedkundigen naar verwijzen als "door feiten bevestigde evidentie, exacte informatie bekomen door betrouwbare procedures (onpartijdig, objectief)". Voor de commissieleden deed datgene wat ze op deze manier verzamelden dienst om het aantal uitspraken (leugens?) te beperken dat zonder tegenspraak zou circuleren in het publieke debat. Zij waren er van overtuigd dat dit van groot maatschappelijk belang was.

Met **persoonlijke waarheid** bedoelde de commissie het verhaal van de gebeurtenissen zoals de betrokkenen dat beleefd hebben. Deze verhalen waren "inzichten in pijn" en vormden een verhalende waarheid. Het was een daad waardoor "het geheugen werd hersteld".

De **maatschappelijke waarheid** ervaarden de commissieleden als het dichtst bij hun opdracht. Door interactie en debat zocht de commissie om de scheidingen, de scheuren uit het verleden, te overstijgen door aandachtig te luisteren naar het complex van de motieven en de zienswijzen van alle betrokkenen. Het werd gezien als de basis om de menselijke integriteit en waardigheid te (her)bevestigen.

Tenslotte is er de **helende waarheid**. Dit is de waarheid die de feiten en wat die betekenen, plaatst binnen de context van menselijke relaties, zowel de relaties tussen burgers onderling als de relaties tussen de staat en haar burgers. Dit was de reden waarom de Commissie niet alleen de waarheid wou kennen maar ook aandrang op erkenning. Erkennen betekent de bevestiging dat de pijn van een persoon echt is en waard om aandacht te krijgen. Dit is het centrale punt voor het herstellen van de waardigheid van de slachtoffers.

¹ Dit zijn uittreksels uit de tekst van Immanuel Wallerstein: "Writing History," at the Colloquium on History and Legitimation, "[Re]constructing the Past" - 24-27 February 1999, Brussels

4. De vier waarheden van Albie Sachs

De vier waarheden van de Waarheidscommissie zijn een aanpassing van de vier waarheden die Rechter Albie Sachs heeft verwoord.

Albie Sachs, op dat ogenblik lid van het Constitutioneel Hof van Zuid-Afrika, is een internationaal erkend jurist. Hij geeft toe dat hij als advocaat en als rechter verveeld zit met "de waarheid".

Hij noemt feitelijke waarheid "**microscopische waarheid**" (microscopic truth) en stelt vast dat dit de eerste zorg is van een rechtbank: "of een bepaald persoon schuldig is aan onrechtmatig en opzettelijk doden van een andere persoon op een bijzonder moment op een bijzondere manier". Deze waarheid is gedetailleerd en gefocust op de daad.

De tweede waarheid noemt hij "**logische waarheid**" (logical truth): "de veralgemeende waarheid van stellingen, de logica inherent aan bepaalde beweringen waar men toe komt via deductieve en afgeleide processen."

Sach's derde waarheid is de "**ervaringsgerichte waarheid**" (experiential truth). Dit sluit dicht aan bij wat de Waarheidscommissie de persoonlijke of verhalende waarheid noemt maar het valt er toch niet helemaal mee samen. Sachs zegt dat hij deze benaming gevonden heeft in Mahatma Gandhi's boek "*Mijn experimenten met Waarheid*". Sachs realiseerde zich dat Gandhi met "experimenteren" niet verwees naar wat een wetenschapper in een labo doet, maar veeleer dat hij zichzelf testte, niet ergens een idee over de wereld buiten zichzelf. Het doelt op de inspanningen om "zo objectief mogelijk te kijken naar de subjectieve ervaring, op een eerlijke onbevooroordeelde manier". Sachs zegt dat rechtbanken niets aan kunnen met dit soort waarheid. Het brengt hen in verlegenheid en in moeilijkheden.

Tenslotte spreekt Sachs over de "**dialoog waarheid**" (dialogical truth): "dit houdt elementen in van de microscopische, de logische en de ervaringsgerichte waarheden, maar het neemt deze op in en het groeit door het (denk)beeld van een gemeenschap van vele stemmen en veelvoudige perspectieven (the notion of a community of many voices and multiple perspectives). In het geval van Zuid Afrika, is er geen unieke correcte manier om te beschrijven op welke manier de grove schendingen van de mensenrechten plaats vonden. Er is niet één verslaggever die kan beweren dat hij/zij het enige definitief juiste perspectief bezit."

Dit is geen post-modernistische suggestie dat objectieve waarheid niet zou bestaan. Het is veeleer de vooropstelling dat de weg naar zulk een waarheid verloopt via een zeer intense en vaak emotionele dialoog die begrensd wordt door het zorgvuldig uitpluizen van het bewijsmateriaal, om te komen tot een veel-kleurige, multi-perspectieven versie van de waarheid.

5. Albie Sachs

Albert "Albie" Louis Sachs (Johannesburg, 30 januari 1935) was een anti-apartheidsactivist en rechter van het constitutionele hof van Zuid-Afrika. Sachs is bekend vanwege de verwondingen die hij opliep bij een bomaanslag in Maputo in 1988, maar ook vanwege zijn principiële houding als rechter, onder meer bij de erkenning van het homohuwelijk in Zuid-Afrika in 2005.

Jeugd en activisme

Albie Sachs werd geboren als zoon van Solly Sachs en Ray Ginsberg, een Zuid-Afrikaanse echtpaar met Litouws-Joodse wortels. Na de scheiding van zijn ouders groeide Sachs op bij zijn moeder in Kaapstad, waar hij ook rechten studeerde.

Sachs was al als zeventienjarige tijdens zijn studie in Kaapstad betrokken bij protesten tegen de schending van mensen-rechten. Als jonge twintiger verdedigde hij als advocaat mensen die op grond van apartheidswetten werden aangeklaagd. Voor zijn werk in de anti-apartheids-beweging werd Sachs gevangen gezet. Hij ging daarop naar Engeland, waar hij promoveerde aan de Universiteit van Sussex op een proefschrift over Zuid-Afrikaans recht. Na deze periode van meer dan tien jaar ging hij naar Mozambique, waar hij zich samen met Oliver Tambo inzette voor het ANC. In 1988 kostte een bomaanslag door het Zuid-Afrikaanse leger Sachs een arm en het zicht in één oog. Met de pleger van de aanslag, Henri van der Westhuizen, had Sachs later twee keer (verzoenend) contact.

Rechter en schrijver

Na de omwenteling in Zuid-Afrika keerde Sachs terug naar zijn geboorteland. Hij zette zich in voor verzoening en recht, o.a. voor de Waarheidscommissie. De vier waarheden van de Waarheidscommissie zijn in feite een aanpassing van de vier waarheden die Rechter Albie Sachs heeft verwoord. In 1994 werd Sachs door Nelson Mandela benoemd tot rechter van het Zuid-Afrikaanse Constitutionele Hof. Gedurende Sachs' periode als rechter werd de doodstraf afgeschaft en homoseksualiteit niet meer strafbaar gesteld. Eind 2009 ging hij met pensioen.

Vanaf 1966 (*Jail diary / Gevangenisdagboek*) schreef Sachs enkele boeken, o.a. *Soft Vengeance of a Freedom Fighter* (1990) en *The Strange Alchemy of Life and Law* (2009). Voor zijn boeken kreeg hij diverse literaire prijzen. Voor zijn werk als rechter kreeg Sachs meer dan tien eredoctoraten.

Meer over Albie Sachs:

http://nl.wikipedia.org/wiki/Albie_Sachs

<http://www.achievement.org/autodoc/page/sac0bio-1>

<http://www.theguardian.com/lifeandstyle/2011/oct/08/albie-sachs-apartheid-soft-vengeance>

<http://ictj.org/news/soft-vengeance-interview-south-africa-albie-sachs>

https://www.youtube.com/results?search_query=albie+sachs